

KITENKINTÉS / OUTLOOK

Európa Kulturális Fővárosai Kelet-Közép-Európában

European Capitals of Culture in Eastern and Central Europe

MORVAY SZABOLCS, RECHNITZER JÁNOS, FEKETE DÁVID

MORVAY Szabolcs: doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; 9026 Győr, Egyetem tér 1.; morvay.szabolcs@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8306-8216>

RECHNITZER János: egyetemi tanár, a doktori iskola vezetője, Széchenyi István Egyetem, Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; 9026 Győr, Egyetem tér 1.; rechnitzer.janos@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0001-7570-4238>

FEKETE Dávid: egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, Regionális-tudományi és Közpolitikai Tanszék; 9026 Győr, Egyetem tér 1.; fekete.david@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8097-2496>

KULCSSZAVAK: Európa Kulturális Fővárosa; Kelet-Közép-Európa; kultúra; városfejlesztés

ABSZTRAKT: Az Európai Unió kiváló és sikeres kulturális kezdeményezése az Európa Kulturális Fővárosa projekt. Az ezredforduló utáni két évtizedben a programsorozat Kelet-Közép-Európában is grandiózus módon valósult meg kilenc városban, ahol megújulást, ismertséget, kulturális megújítást hozott magával. Az első Európa Kulturális Főváros Kelet-Közép-Európában Nagyszében volt, 2007-ben. Példáját Vilnius követte 2009-ben, a következő években pedig Európa Kulturális Fővárosa volt Pécs, Tallinn, Maribor, Kassa, Riga, Plzen és Wrocław. Izgalmas kérdés, hogy a programsorozat milyen hatásokat generált ezekben a városokban, milyen hozadéka származott a megvalósított projekteknek, hozzájárult-e – ha igen, miként – a városok fejlődéséhez az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés? Tudni kell azonban, hogy a projekt jelentős forrásokat igényel, ami olyan felelősséget ró a városokra, hogy a programsorozat képes legyen hosszú távon előremutató városfejlesztési eredményeket produkálni. E tanulmányban a kilenc kelet-közép-európai Európa Kulturális Főváros projektjeivel foglalkozunk, megvizsgálva a városok kulturális vízióit, a projektek kézzel fogható eredményeit, illetve összehasonlítjuk a programok költségvetéseit, valamint a projektévben a városokba látogatók számát. Ez utóbbi indikátort az Európa Kulturális Fővárosa projekt kiemelt sikerességi faktorának tekintjük, hiszen kifejezi, hogy milyen mértékben sikerült megszólítani a kultúra iránt érzékeny európai polgárokat. Az eredményesség értékelése kapcsán ugyanakkor erendően úgy véljük, hogy a kezdeményezés soha nem lesz sikertelen egyetlen városban sem, hiszen a kultúra virágzásáért tett legkisebb erőfeszítés is nagyra becsülendő.

Szabolcs MORVAY: PhD candidate, Doctoral School of Regional Sciences and Business Administration, Széchenyi István University; Egyetem tér 1., H-9026 Győr, Hungary; morvay.szabolcs@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8306-8216>

János RECHNITZER: professor, head of doctoral school, Doctoral School of Regional Sciences and Business Administration, Széchenyi István University; Egyetem tér 1., H-9026 Győr, Hungary; rechnitzer.janos@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0001-7570-4238>

Dávid FEKETE: assistant professor, Department for Regional Sciences and Public Policy, Széchenyi István University; Egyetem tér 1., H-9026 Győr, Hungary; fekte.david@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8097-2496>

KEYWORDS: European Capital of Culture; Eastern and Central Europe; culture, urban development

ABSTRACT: European Capital of Culture (ECoC) project is an excellent and successful cultural initiative of the European Union. This program has been realized in nine cities in Eastern and Central Europe as a grandiose event in the past two decades since the Millennium. In these cities, the project brought renewal, reputation and cultural recovery. The first ECoC was Sibiu in Eastern and Central Europe, in 2007. This was followed by Vilnius in 2009, in the next years ECoCs were Pécs, Tallinn Maribor, Kosice, Riga, Plzen and Wroclaw. It is an exciting question what kind of impacts were generated by the program in these cities, what kind of benefits were generated in the course of its implementation, and whether and how ECoC initiatives contributed to the development of cities. ECoC projects require significant resources, which puts cities under pressure to produce long term development results.

This study deals with ECoC projects of nine Eastern and Central European cities, analyzing the cultural visions of cities and the concrete outcomes of the projects. It compares the budgets of the programs and the number of visitors in these cities in the year of project implementation. This is seen as an indicator of success, since it expresses to what extent those European citizens who are sensitive to culture were reached by the project. Our findings suggest that the effectiveness of ECoC projects varied as cities generated a different number of visitors due to diverse budget constraints. In this respect Tallinn has been the most successful as it attracted the most visitors in proportion to its budget.

However, ECoC initiatives will never be “unsuccessful” in any cities since the smallest effort for culture should be highly appreciated. These efforts can be recognized in cities where different urban revitalization developments and investments were implemented during the project, and where several cultural programs were organized in the ECoC program years. The aim of the analysis is to collect experiences for the future ECoC tenures concerning the project. It will explore the urban development elements generated by the program, the problems, which arise in the implementation phase of the program and provide guidelines about the optimal structure and volume of the initiative’s budget.

Bevezetés

Kelet-Közép-Európa az utóbbi pár évtizedben jelentős változásokon ment keresztül. Ha csak a rendszerváltást követő időszakra tekintünk vissza, az elmúlt közel három évtized meghatározó átalakulást hozott a nagytérség politikai, de társadalmi és gazdasági szerkezetében is. Ha a térségbe áramló külföldi működőtőke volumenére gondolunk, kijelenthetjük, hogy a régió versenyképessége jelentősen megugrott a korábbi időszakhoz képest. A régió európai, illetve globális politikai és gazdasági vérkeringésbe való integrálódása végbement, a makrotérség országainak többsége az Európai Unió tagja lett. Éppen ez utóbbi integráció tette lehetővé, hogy 2007-től kelet-közép-európai város is viselhesse az unió tekintélyes kulturális programja, az Európa Kulturális Fővárosa címet. A lehetőséggel máig kilenc város élt, a program keretében ambiciózus és gazdag projekteket valósítottak meg.

Világossá vált, hogy a korábbi korokhoz hasonlóan a nagytérség a politikai, gazdasági és társadalmi változások mellett ismét kulturális megújuláson esik át, csatlakozva ahhoz a nyugati, fejlett országokban zajló trendhez, amely a kultúrát mint városfejlesztő erőt akarja mozgósítani, impulzusokkal kíván szolgálni a társadalom, illetve a városi polgárok kulturális életéhez, valamint a városok kulturális értékeinek, örökségének feltárását, bemutatását tűzi ki célul (Enyedi 2002; Florida 2002).

Az Európa Kulturális Fővárosa projektet (későbbiekben EKF) megvalósító kilenc kelet-közép-európai város a következők: Nagyszében (2007), Vilnius (2009), Pécs (2010), Tallinn (2011), Maribor (2012), Kassa (2013), Riga (2014), Plzen (2015), Wrocław (2016). A kilenc város kilenc különleges évet tudhat maga mögött és számos fejlődési folyamatot indított el: többek között a kulturális infrastruktúra modernizálását, a közterek megújítását, a lakosság kultúra iránti fogékonyságának növelését, a városimázs nemzetközi léptékű javulását. A tanulmányban e kilenc különleges évet és az Európa Kulturális Fővárosa projekt eredményeit vizsgáljuk. Fő célunk, hogy e kilenc EKF projektet kelet-közép-európai kontextusban tárgyaljuk, így feltáró és összehasonlító elemzés keretében azt vizsgáljuk, hogy a projektek sikerességének értékelése hogyan változik meg, ha a makrotérség valamennyi EKF cím birtokosát egymás mellé helyezzük. A sikerességet e kontextusban a látogatószámok volumenének, a projektek különböző elemeinek (például beruházások, kommunikáció) értékelésével, valamint a városfejlesztésre gyakorolt hatások mértékének számbavételével becsüljük. Forrásként az Európai Bizottság által közreadott ex-post értékeléseket használjuk, hiszen azok a megvalósult projektek átfogó elemzései, amelyek a projekteket megvalósító szereplők beszámolóira támaszkodnak. Elemzésünk nem az egyes városok programjának részleteire kíváncsi, hanem a kiemelt indikátorok alapján a kelet-közép-európai EKF címbirtokos városok összehasonlítására törekszik. Tekintve, hogy a vizsgálódás során meghatároztunk sikeresebb és kevésbé sikeres kelet-közép-európai EKF címbirtokosokat, kísérletet teszünk a különbségek okainak feltárására és az eltérések alapján három csoportot képezzünk, mely csoportok három eltérő modellt jelentenek a jövőben EKF címre pályázó városok számára.

Emellett figyelmet szentelünk e projektek *költségvetéseinek*, annak érdekében, hogy lássuk, milyen mértékű befektetéseket hajtottak végre a városok, milyen ambíciókkal rendelkeztek, illetve hogy a létrejött értékek milyen volumenű költségekkel jártak együtt. E tapasztalaton alapuló vizsgálódás támponatot adhat a soron következő EKF városok számára a „tervezőasztalnál”; pontosabb becsléshez nyújthat segítséget annak érdekében, hogy remélt céljaikat elérjék, hiányosságait kiküszöböljék, és fel tudják mérni várható erőforrás-szükségeiket.

Kulturális városfejlesztés

A posztindusztriális korszakban kibontakozó negyedik gazdasági szegmens – kvaterner szektor – magas hozzáadott értékű tudományos, művészeti, oktatási, szervezeti-menedzseri tevékenységeket hívott életre. A negyedik szektor mintegy válaszként is érkezett a gazdasági szerkezetváltás, az ipari leépülés folyamataira, amelyek súlyosan érintettek városokat, régiókat, de országokat is (Pirisi, Stefán, Trócsányi 2008). A kvaterner szektor meghatározó része a kulturális gazdaság, amely már-már városmegújító hatásokat hozott magával; főként a dezindusztrializáció következtében leépült, elhagyott ipari területek újjáélesztésére került sor több nyugat-európai és észak-amerikai városban (Enyedi 2002).

A gazdasági szegmensek kibővülése mellett a kormányzatok politikájában is átalakulás következett be az elmúlt évtizedekben, ugyanis a passzív végrehajtó állami politika helyett aktív közszolgáltató, a helyi fejlődést elősegítő politika kezdett érvényesülni. Sokszereplős városfejlesztést célzó együttműködések bontakoznak ki, melyek céljai között a városi gazdaság megújítása is szerepelt (Fekete 2019). Az ún. kreatív városok fejlődése ebben a folyamatban egy olyan stratégia részévé vált, amellyel képesek voltak befektetőket és magasan kvalifikált szakembereket a városokba vonzani; ők azok, akiket Richard Florida kreatív osztálynak hív (Florida 2002). Ez a stratégia az ún. dszentrifikációnak kedvező elitista politika végrehajtását tartalmazta. Ebben a stratégiában elindult a városok revitalizációja, méghozzá építészeti projektek és kulturális intézmények széles bázisán (Bianchini 1993). Látványos események kezdtek gazdagítani a városok kulturális életét, illetve elindult a kreatív és kulturális ipari klaszterek kiépülése. A folyamat magával hozta a modern infrastruktúra megteremtését. A dinamikus helyi miliő elősegítette a széleskörű szórakozási lehetőségek és az éjszakai élet kibontakozását (Ulldemolins 2014).

Az Európai Unió kiemelt településfejlesztési célként kezelte a városok fejlesztését az elmúlt évtizedekben, az unió területfejlesztéssel kapcsolatos dokumentumai kifejezetten városi fókusszal bírnak, hiszen közösség-szervezési, kulturális, tudományos és gazdasági potenciáljuk vitathatatlan az európai térszerkezetben (Fekete 2018). Ez az európai politikai figyelem is elősegítette a különböző kulturális és kreatív városstratégiák megjelenését. A kulturális stratégiák kezdetben a turizmus valamint a fogyasztás fellendítésére fókuszáltak, illetve igyekeztek a városképet, a városimázst javítani azáltal, hogy nagy, ikonikus kulturális projekteket, művészeti kerületeket, szórakozóhelyeket alakítottak ki. Az 1990-es évektől egyre inkább felismerték a humántőke és az innováció szerepét a városi növekedésben, s ezzel egyidejűleg a politikai diskurzusok is a hagyományosan elkülönülő művészeti szférák és médiatevékenységek felé fordultak (Flew 2012). Felismerhetünk tehát egy globális – ezen belül európai – folyamatot, amikor is a többé-kevésbé elavult gazdasági struktúrákkal rendelkező városok a kulturális innovációra, potenciálfokozásra, vala-

mint turizmusra építve aktivizálnak eszközöket annak érdekében, hogy megújítsák struktúráikat és önmagukat.

Egyre világosabbá vált, hogy – többek között – a kulturális turizmus képes alternatív jövedelemforrássá válni tradicionális ipari városok számára is. E folyamatok keretében a városok különleges kulturális eseményeket hívtak életre, melyek a gazdasági revitalizáció, a várostranszformáció, a városok turizmus szempontjából való újrapozícionálásának, imázs fokozásának és a turizmusból származó bevételek növelésének eszközeivé váltak (Smith 2003). Az események gazdasági előnyeit leginkább a városba látogatók számának megemelkedéséhez kapcsolhatjuk, mely az imázs formálásából fakadt és városi megújulást hozott magával (Palmer-Rae 2004). A városi regenerációs folyamatok kifejezetten hatékony katalizátoraként tartják ma már számon a kulturális megaeseményeket, amelyek a turizmusstratégiákat összekapcsolják a városi tervekkel, illetve növelik a helyi lakosság magabiztosságát és büszkeségét (Garcia 2004). Ilyen nagyszabású kulturális megaesemény az Európa Kulturális Fővárosa program is.

Az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés

Az Európai Bizottság által életre hívott Európa Kulturális Fővárosa projekt az első európai uniós kulturális kezdeményezések között indult útjára 1985-ben. A programsorozat abból a célból jött létre, hogy a közös történelem, a közös kulturális értékek tudatosuljanak az Európai Unió tagállamai számára, s hogy ezen értékek bemutatásával a tagállamok népei közelebb kerüljenek egymáshoz. Az EKF cím birtokában egy-egy város kulturális fővárosként saját kulturális értékeit ünnepli egy egész éven át. Az EKF az unió új kulturális politikájának szellemében fogant, amely szerint az európai integráció és identitásépítés nem csak a gazdaság és a politika mentén valósulhat meg, hanem a kultúra területén is (Oancă 2015). A projektnek otthont adó városok az évek során víziók és célok számos variációjával hozakodtak elő. A városok versenyében rendre visszatérő momentumok, fejlesztési elemek ismétlődtek, mint az anyagi infrastruktúra javítása és városi revitalizáció, a kulturális élet erősítése, a szegénység enyhítése a foglalkoztatás növelésével, illetve a turizmus erősítésével. Az évek során nyilvánvalóvá vált, hogy Európa Kulturális Fővárosa cím felbecsülhetetlen marketinglehetőség a városok imázsának javítására. Lehetőséget ad a különböző hatóságok, szereplők és a városi lakosság közötti párbeszéd kibővítésére, egy közös cél megfogalmazására és elérésére. Mindemellett a városok a kultúrát, a kulturális örökséget és a művészeteket mintegy keretként használják egyediségük kifejezésére (Ooi, Håkanson, LaCava 2014). Mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy az EKF projektet az egyik legsikeresebb kulturális projektnek tartják, amit valaha elindítottak Európában (Palmer, Richards 2007).

Az EKF projekt az évek során városi regenerációs katalizátor szerepet is magára öltött. Glasgow (1990) városa már tudatosan úgy tervezte EKF programját, hogy az gyorsítsa fellendülését és erősítse imázsát, gyakran emlegetik is a nagyszabású kulturális események regenerációs hatását jól kiaknázó város példaként (Garcia 2004; Balsas 2004). A következő években városok sora követte Glasgow példáját és építette be EKF programjába az olyan városfejlesztési elemeket, mint városrészek, közterek megújítása, a kulturális és egyéb infrastruktúra fejlesztése. Többek között Salamanca, egy nyugat-spanyolországi város – amely 2002-ben birtokolta a címet – kreatív kulturális körzetet alakított ki új művészeti helyszínekkel, de ugyanígy több várost említhetünk – Brüsszelt, Portót, Weimart, Genovát –, amelyek történelmi központjuk renoválását hajtották végre a program során (Palmer-Rae 2004). Sok város teljesen új kulturális létesítményt emelt EKF projektje keretében, Portó például új koncerttermet építtetett 2001-ben, a Casa de Música-t (Balsas 2004). Az új kulturális létesítmények fontos impulzust adnak a városok kulturális életének, emelhetik a kulturális turizmus, de a kulturális részvétel szintjeit is (Richards, Palmer 2010).

Az EKF projekt kapcsán azt is láttuk, hogy segítségével főleg fővárosok, valamint nagyvárosok – például Koppenhága – igyekeztek saját pozíciójukat javítani a turizmusban és a globális városok rangsoraiban (Hutton, Evans 2009). A rengeteg kulturális eseményt magában foglaló EKF projekt az élménygazdaság megerősítése mellett a városkép javításán, a városi regeneráció gyorsításán át a kulturális kínálat promotálásáig, a partnerségek kialakításáig számos módon kapcsolódik a kulturális turizmus erősítéséhez. E kontextusban hosszú távon is fenntartható eredményekről persze csak akkor beszélhetünk, ha a kulturális regenerációs kezdeményezések a városfejlesztési stratégia részei, illetve az EKF projektet úgy tervezik, hogy a kulturális kereslet, a gazdaság, a helyiek, illetve a városba érkező turisták között harmonikus viszony jöjjön létre (Palmer-Rae 2004).

Az EKF projekt nagy érdeme ugyanakkor, hogy a városokban egyszerre érvényesülhet és hosszú távon éreztetheti hatását számos kultúrához köthető pozitív „elmozdulás”. Az EKF projektek utólagos értékeléseiben a városok egyre-másra számoltak be arról, hogy az EKF projektek keretében a kultúra egyre több aspektusa érvényesült: a szellemi és épített kulturális örökség, a meglévő műemléki környezet és a kultúra kapcsolata, a sokszínűség, azaz a kultúrák találkozása, egymásra hatása, érintkezése. A különféle művészeti ágak együtt jelentek meg a programokban, ezáltal újszerű kölcsönhatások keletkeztek. A projektvek alatt a művészet kilépett hagyományos tereiből, elfoglalta a városi köztereket és épületeket, magára hagyott, elhanyagolt területeket, komplexumokat vett birtokba. Szimbiózis született a kultúra és a városok között, új életre keltek a települések valamint a szolgáltatásaikban megújuló kulturális intézmények is. A városi polgárok más módon fordultak a kultúra felé, befogadóbbá váltak, nyitottá. A közösségek nem passzív élvezői voltak a kultúrának, hanem aktív alakítói, aminek következtében a programok beágyazódtak a városi rendszerekbe, s ezzel tartós,

hosszú távú hatásokat érnek el. Emellett párbeszéd bontakozott ki szakmai és művészeti körökben, kommunikációs fórumok és konzultációk keretében; helyi, országos és nemzetközi közösségek és szakemberek egyaránt bekapcsolódtak a diskurzusokba, amelyek a kultúráról, annak szerepéről, város- és közösségformáló erejéről szóltak (Ex-post jelentések).

Az Európa Kulturális Fővárosai projekt kritikai szemszögből

O’Callaghan és Linehan 2007-es tanulmányukban problémaként értelmezik az EKF programoknak azt a tendenciáját, hogy a teljes lakosság helyett a tehetősebb és rendszeresen művelődni járó kultúrafogyasztókat, igényesebb rétegeket szolgálják ki kulturális programokkal (O’Callaghan, Linehan 2007). A ma olvasható kulturális stratégiák vagy az EKF pályázatok mind leszögezik, hogy a kultúrához való hozzáférést mindenki számára biztosítani kell, és a városok törekednek is ezen alapelv érvényesítésére. A kérdés azonban összetett, ugyanis a „mindenki” rendkívüli módon differenciált ízlés, műveltség, kulturális igények tekintetében. Ugyanakkor a magas kultúra iránt érzékenyek kisebb arányt képviselnek a populáris kultúrát kedvelőkkel szemben. Elvi kérdés, hogy egy szűk réteg kulturális szükségletét elégítjük-e ki a többség rovására, a művészet létjogosultságára hivatkozva az amatőr, illetve kevésbé értékes kulturális tartalommal szemben, vagy a hangsúlyt az emberekre helyezzük, és a többség igényét szem előtt tartva populáris műfajoknak és előadóknak adunk e terepet, s így a művészetnek fordítunk hátat, és a valódi értéket áldozzuk fel az igénytelenség oltárán. Mi az oka az igénytelenségnek? Talán a műveletlenség, a *nem tudás*. A kulturális élmény bölcsője az értelem, illetve az értéktudat, amely megkövetel bizonyos műveltségi szintet.¹ A dilemma feloldása ugyanakkor az arányos kettősség, vagyis hogy a város mind a magas kultúra, mind a könnyebb műfajok számára lehetőséget biztosít a megjelenésre, jelenlétre, s így valóban mindenki igényeinek eleget tehet. Az arányok meghatározása tágabb megközelítésből filozófiai, szűkebb oldalról matematikai kérdés. Filozófiai abban az értelemben, hogy mit tekintünk értéknek, vagyis egy város milyen értékrendet képvisel, milyen értéktartalmat hajlandó támogatni.² Matematikai azért, mert a városoknak fel kéne mérniük a lakosság kultúrafogyasztó bázisát, abból pedig felbecsülniük a két szélső réteg nagyságrendjét. A kérdés mélyebb olvasata szociológiai, hiszen a kulturális fogyasztás és az osztályhelyzet között összefüggés mutatkozik. További bonyodalmat jelent, hogy egy-egy helyi társadalom a kulturális igények alapján nem választható szét két tiszta pólusra, árnyalatok finomítják a lakosság kultúrafogyasztási attitűdjeit, a kulturális műfajok széles spektrumot ölelnek fel a populáris kultúra és a magas kultúra szélső értéktartalmi között. Ahogy a szociológia társadalmi rétegződésről beszél, úgy beszélhetünk a kultúrafogyasztók rétegződéséről is. Egy város ese-

tében a különböző rétegek súlyának és kulturális igényeinek számbavétele empirikus felmérési feladatként jelölhető ki. Ha a ténylegesen felmért keresleti oldalhoz hozzárendeljük a megfelelő kínálatot, akkor beszélhetünk arról, hogy mindenki számára biztosított a kultúrafogyasztás lehetősége, hogy a kultúrához való hozzáférés mindenki számára adott.

Richards és Rotariu (2015) több elemzést és értékelést említ tanulmányukban (Boyle, Hughes 1994; Connelly 2007; Miller 2009; O'Callaghan, Linehan 2007), amelyek az EKF program értékelése kapcsán mutatják be Stavanger, Liverpool, Cork és Glasgow esetét. A szerzők kritikával beszélnek arról, hogy az Európai Bizottság e városok programját sikertörténetként állította be, noha az említett címbirtokosok esetében inkább jelentős és eredményes városregenerációs folyamatok zajlottak, vagyis a művészeti-kulturális tartalom jelentősége háttérbe szorult a gazdasági és városrehabilitációs ambíciókkal szemben (Richards, Rotariu 2015). Az Európa Kulturális Fővárosa programról szóló, 2014 áprilisában az Európai Parlament és a tagállamok kulturális miniszterei által elfogadott határozatban kritériumként jelenik meg az EKF projekt hosszú távú városfejlesztésre gyakorolt hatásának szükségessége (445/2014/EU határozat). Belátható tehát, hogy a jellemzően több tízmillió euróra rugó programkölségvetés, a százmillió eurót kitevő tőkeberuházás olyan nagyságrendű ráfordítást jelent, amely alapján jogos az elvárás, hogy az EKF eredménye ne csak egy éven át tartó kulturális program-sorozat legyen. Szükség van olyan tartós fejlődési pályák elindítására is, amelyek évtizedekig ható pozitív folyamatokat generálnak a gazdasági fejlődés és városrehabilitáció területén – minden olyan puha és valóban fontos cél mellett, mint a város értékeinek bemutatása, ismertségének növelése, imázsának javítása, a városi lakosság identitásának, büszkeségének, önbizalmának erősödése, a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek fókuszba helyezése, együttműködések, párbeszéd generálása.

Szét kell választani a külső szempontok szerinti sikert és azt a módot, ahogy az adott város számba veszi az eredményeit. Ugyanis az éppen aktuális trendektől is függ, hogy egy EKF projektet mi alapján tekintenek sikeresnek, illetve hogy mit hangoztatnak a nyilvánosságban akár a gazdasági fejlődés, a városregeneráció, a kulturális tartalom vonatkozásában. Nem tekinthetünk el attól, hogy magát az EKF projektet is népszerűsíteni kell, bizonyítani kell a létjogosultságát, s ezt elősegíti az olyan fejlődési hatások bemutatása, mint a kreatív gazdaság erősödése, a városmegújulás. E területek sok esetben prioritást is élveznek a jó művészeti tartalmak megválogatásával, illetve a kulturális programok megfelelő szervezésével és lebonyolításával szemben. Az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés a kultúra által generált városfejlesztésben rejlő potenciált bizonyítja, és városokat hoz helyzetbe, erősíti a gazdaságot, munkahelyeket teremt, javítja a város vonzerejét – mindez olyan eredményeket jelent, amelyeket a legjobb gazdaságpolitikát folytató városvezetésnek is komoly erőfeszítésébe kerül megvalósítani. A városok helyzete természetesen különböző, a kedvezőtlenebb feltételekkel indulók számára létkérdés a

megújulás, új gazdasági tevékenységek elindítása, a munkanélküliség csökkentése vagy a városregeneráció.

Mindemellett látni kell a rövid távú előnyök (magas színvonalú kulturális produkció) és hosszú távú előnyök (városfejlődés) egymáshoz való viszonyát is, az egyik nem zárja ki a másikat, illetve a hosszú távú városfejlődés a rövid távú célokat tartóssá, állandóvá teheti. A hosszú távú gazdasági fejlődés és a város megújulása ugyanis újabb kulturális értékeket képes teremteni, évről évre növekvő kulturális költségvetést generálhatnak, tehát meg tudják erősíteni a meglévő kulturális kapacitásokat. Mindezek mellett a kreatív szereplők számára vonzóvá tehetik az adott várost, tehát a bővülő források az eredeti EKF célokat a városban a projektév után is újra tudják generálni.

Buktatót jelenthet, ha az EKF projekt megvalósítását övező közmegegyezés nem elégséges. Alapvető fontosságú a civil szervezetek, valamennyi intézmény, helyi kreatív személy és művész, valamint a lakosság bevonása a programba, egy EKF projekt sikerének elsődleges feltétele a széles közmegegyezés kialakítása. Cork (2005) városában ez a törekvés annyira sikertelen volt, hogy még ún. peremcsoport is alakult, amelynek tagjai, a helyi elégedetlenséget közvetítve, a projekt állandó kritikusai voltak. Tény, hogy az EKF projektekben egy sor kérdés mentén alakulhat ki konfliktus a szereplők között (O’Callaghan 2012). Liverpoolban (2008) az szült konfliktust, hogy a pályázat kidolgozásában ugyan részt vettek helyi szereplők (a gazdasági, művészeti és kulturális élet, az intézmények képviselői), ám a program megvalósításába, irányításába már nem vonták be őket. Éppen a program megvalósítása érdekében hozták létre a Liverpooi Kulturális Társaságot, ez a szervezet azonban nem kérte a kidolgozásban résztvevők segítségét. Ezen túlmenően a menedzsment és a politika között is feszültség alakult ki (Bognár, Kovács 2013).

Liverpool azt a hibát is elkövette, hogy az EKF promotálása nem terjedt túl a városközpont határain; a peremterületekben nem volt érzékelhető a grandiózus esemény, az itt élő lakosság nem beszélt az EKF nagyszabású projektjéről. A peremterületek lakói úgy érezték, hogy kizárták őket a programból, sokszor az sem volt egyértelmű számukra, hogy egy-egy program az EKF keretében zajlik (Boland 2010).

Magyar példát említve, Pécs EKF programja is tartalmazott ellentmondásokat. Több nehézség befolyásolta a projekt megvalósítását, többek között az ún. kizorító hatás miatt, az EKF-re való hivatkozással a város elesett más központi támogatásoktól. Maga a koncepció is hiányos volt, mert a város tényleges gazdasági állapotát csak kis mértékben vette figyelembe és elhanyagolta az elvándorlás, a társadalmi és térbeli szegregáció problémáit. A jövőben pályázó városok számára fontos tanulság, hogy a város más tervdokumentumai nem veszthetik érvényüket és nem értékelődhetnek le az EKF-hez képest, ahogy az Pécsen történt (Faragó 2011). Nehézséget okozott a projekt késleltetése, ugyanis egyes programok az Európai Unió Strukturális Alapjainak finanszírozásában valósultak meg, viszont ezekkel a tényleges ter-

vezési időszakban számoltak. A pályázati felhívások olyan akcióterveket is tartalmaztak, amelyek az operatív programokhoz kapcsolódtak, ezek bejelentésére viszont túl későn került sor az optimális időzítéshez képest. A bürokratikus procedúrák is lassították a beruházások indulását, melyek így 2010 közepére, illetve 2011-re valósultak meg. A központi kormányzat beavatkozása, felügyelete a projektben ugyancsak zavaróan hatott, illetve lassította a megvalósítást (Faragó 2012).

Európa Kulturális Fővárosai kezdeményezés Kelet-Közép-Európában

E fejezetben a kelet-közép-európai Európa Kulturális Fővárosait vizsgáljuk, amelyek 2007 óta viselhették e címet. Kelet-Közép-Európáról mint európai nagytérségről beszélünk, melynek országai több közös történelmi vonással jellemezhetők, ezek közül a szocialista államrendszert, annak összeomlását, valamint az Európai Unió nemzetközi integrációjához való csatlakozást emelnénk ki. Túl ezen, a kelet és nyugat között fekvő Kelet-Közép-Európát sajátos geopolitikai pozíció jellemzi (Rechnitzer 2013).

A kelet-közép-európai EKF projektek elemzésének első lépéseként az 1. táblázat bemutatja a városok legfontosabb célkitűzéseit. A táblázat alapján látható, hogy a városok hasonló célokat fogalmaztak meg, sok az átfedés a víziók között, ugyanakkor gyakran jelenik meg célként a nemzetközi ismertség kialakítása új városimázs kiépítésével, amelytől a kulturális turizmus fellendülését várták. Mindemellett a célok között találunk puha és kemény fejlesztési tényezőket, mint a különféle társadalmi hatások, illetve infrastrukturális fejlesztések.

A kelet-közép-európai EKF projektek – programok és beruházások eredményei

A kilenc város EKF projektjeit utólagos értékelések alapján elemeztük, több olyan elemet, tényezőt tártunk fel, amelyek meghatározzák az eseménysorozat mechanizmusait, sikereit, az elvárásokat, hatásokat. A kelet-közép-európai EKF címbirtokos városok óriási tapasztalatot halmoztak fel (hiszen többéves felkészülés áll egy-egy EKF projekt mögött, és a megvalósítás során is fontos tudás, tapasztalat keletkezik), amely a jövőbeli, főként a makrotérségben pályázó városok számára irányokat jelölhet ki, támpontokat adhat, felhívhatja a figyelmet a buktatókra. Az utólagos értékelések a potenciális EKF címbirtokos városok számára is elérhetőek, és segítséget adhatnak a tervezéshez, megvalósításhoz a bevált ötletekkel és módszerekkel. A projekt célja ma már a városok tartós fejlődési pályájára állítása. Ehhez azonban alapvetően szükség van egy széles „közmegegyezésre” (ahol nem volt, ott csúszások, problémák, konfliktusok keletkeztek) az intézmények, a helyi közösségek bevonása, a menedzsmentszervezet, a helyi vállalkozások és művészek részvétele tekintetében egyaránt.

1. táblázat: Az EFK projektek kulturális céljai, víziói
The objectives and visions of ECoC projects

<i>Ευρωπαϊκά κουλτουραία Fővárosa</i>	<i>A városok víziói és céljai</i>
Nagyszében (2007)	Kulturális identitás bemutatása, kooperációk európai léptékben, az európai integráció felgyorsítása, nemzetközi vonzerő, a lakosok büszkeségének növelése, társadalmi kohézió erősítése.
Vilnius (2009)	Nemzetközi ismertség, új kulturális identitás, kulturális infrastruktúra fejlesztése, kulturális intézmények életének felpezsdítése, nemzetközi versenyképesség fokozása.
Pécs (2010)	Kulturálisan dinamikus nagyvárosi imázs kialakítása, a polgárok bevonása a kulturális fejlődésbe, az ipari örökség feltárása és kulturális hasznosítása, a művészeti képzés fejlesztése, az avantgárd művészetek erősítése, a kreatív gazdaság fejlesztése.
Tallinn (2011)	Kreatív aktivitást és kezdeményezést serkentő városi környezet, alkalmazkodás a lakosság növekvő kulturális igényeihez, a kreatív gazdaság integrációja a városi gazdaságba, a kulturális kommunikáció javulása nemzetközi szinten, turisztikai vonzerő növelése.
Maribor (2012)	Új munkahelyek teremtése, gazdasági növekedés, a régió versenyképességének javítása, a lakosság identitásának erősítése, a kulturális javakhoz való hozzáférés bővítése, helyi és európai kulturális együttműködések, kulturális és ipari örökség renoválása, a turizmus fejlesztése, kulturális párbeszéd kezdeményezése, hátrányos társadalmi csoportok integrációja.
Kassa (2013)	Fenntartható infrastruktúra építése, turizmuskínálat fejlesztése, a városi létesítmények és események imázsának javítása, a kreatív és kulturális iparok jelentőségének növelése a város gazdaságában, kulturális megújulás.
Riga (2014)	Kulturális kínálat bővítése, a kulturális sokszínűség kiterjesztése, a turizmus vonzerejének növelése, a lakosság szélesebb körének bevonása a kultúra aktív alakításába.
Plzen (2015)	Kulturális kínálat színesítése, a város külső érzékelésének átalakítása pozitív irányban, a város legyen európai kulturális metropolisz, a kulturális turizmus számára fontos desztináció.
Wroclaw (2016)	Társadalmi fejlődés, a közbizalom erősítése, a kulturális és oktatási programokhoz való hozzáférés bővítése, ismertség növelése regionális, országos és nemzetközi léptékben, a turizmus erősödése.

Forrás: Az Európai Bizottság EFK ex-post jelentéseinek adatai alapján saját szerkesztés

Ami a városok kulturális infrastruktúráját illeti, hangsúlyoznunk kell, hogy nem feltétlenül új létesítmények, új elemek, épületek építéséről van szó, általában a meglévő intézményeket modernizálták, korszerűsítették, aminek eredményeként új funkciókkal gazdagodtak, bővült a befogadóképességük, javult a külső állapotuk és belső technikai felszereltségük. Az EKF programok jellegzetes, gyakran hatásos és látványos technikája volt, hogy elhanyagolt épületeket, leromlott objektumokat, ipari tereket újírtottak meg és bocsátottak kulturális, művészeti programok rendelkezésére. Ezek a projektek találtak a városi lakosság támogatásával is. Ugyanakkor a vizsgált városokban több városmegújítási beruházás történt. Nagyszébenben renoválták a történelmi központot, fejlesztették a turizmushoz és kultúrához kapcsolódó infrastruktúráját. Vilniusban felújították a köztéri szobrokat, fejlesztették a kulturális infrastruktúráját. Pécsen a Zsolnay Kulturális Negyed, a Kodály Központ és a Tudásközpont kiemelt beruházási projektek voltak. Mariborban az infrastrukturális beruházási összegből jelentős részt fordítottak a kulturális infrastruktúra javítására, a kulturális és ipari örökség renoválására. Kassán kiemelendő fejlesztésnek számított a Kultúrpark, a Kosice City Park, a Moyzesova Park, a Komensketo Park, a Művésznegyed, az Amfiteátrum, valamint a SPOT Művészeti Központ. Plzen városában az új színház, illetve a DEPO2015 kreatív tér felállítása tekinthető kiemelt fejlesztésnek.

Számolni kell a grandiózus fejlesztések időigényével, ezek gyakran elhúzódtak, nem is sikerült minden esetben a programév végére befejezni, beüzemelni, illetve teljes körű funkciókkal felruházni az objektumokat. Az az általános tapasztalat, hogy a programév alatt a város bizonyos kulturális intézményeket nagyon intenzíven vesz igénybe, a programsorozat elmúltával azonban a kihasználtság az optimális szint alá csökken. Ez a tendencia főként az újonnan létesített kulturális épületek esetében jellemző, ezek későbbi működését biztosítani kell annak érdekében, hogy hosszabb távon a város kulturális kínálatában, jobb esetben a város határain kívül is jelen legyenek.

A projektek során olyan társadalmi kérdések is fókuszba kerültek, mint a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok integrációjának lehetőségei, a generációk összekapcsolása, a kulturális kommunikáció, az inkluzív társadalom kialakítása, a környezet és a fenntarthatóság problémái.

A következőkben a városokat három csoportra bontjuk. Az osztályozás alapja a városok városhierarchiában betöltött helye, ami alapjaiban meghatározta az EKF projektek sikerességét. A három csoport a következő: fővárosok, másodlagos központok, regionális központok. E csoportokra modelleként is tekinthetünk, hiszen eltérő feltételrendszert biztosítanak a kulturális megáesemények számára.

Az első csoport tagjai *Vilnius, Tallinn és Riga*. A balti államok fővárosai országos funkciókat ellátó intézményhálózattal rendelkeznek; nemcsak maguk, hanem országuk identitását is formálták, számottevő politikai és lobbierővel rendelkeztek, a fejlesztések és programok országos hatáskörűek voltak. Nem csupán maguk a városok kerültek európai reflektorfénybe, hanem az országok is, a projektek így

jelentős támogatást élveztek. A városok látogatószámai EKF projekt idején: Vilnius 1,5 millió, Tallin 2 millió, Riga 1,6 millió fő, ezek magasnak számítanak.

Maribor, Kassa másodlagos központok, földrajzi fekvésük, gazdasági funkciójuk, intézményi felszereltségük alapján Szlovénia, illetve Szlovákia második leg-erősebb, legnépesebb és második legjelentősebb szerepkörrel rendelkező városai. A fővárosokhoz képest programkínálatuk kisebb volt, kiváltott hatásai – imázs formálása, turizmus generálása, együttműködések kibontakozása – áttételesen jelentek meg. Kulturális bázisaikat azonban erőteljesen megalapozták. Maribor 3,1 millió, Kassa 1,5 millió főt látott vendégül EKF éve alatt. Maribor ugyanakkor nagyságrendekkel többet – 28,4 millió eurót – költött a projektév programjaira, mint a balti államok fővárosai, ezért arra következtetünk, hogy a magasabb ráfordítás miatt ért el jobb eredményt, mint az első csoport tagjai.

Nagyszében, Pécs, Plzen, Wroclaw regionális központok, e városokban az EKF projektek nem tekinthetők teljes mértékben sikeresnek, kedvezőtlen hatások és mechanizmusok sora került felszínre. Az infrastrukturális beruházások keretében új létesítményeket építettek, ám rendre csúszott a kivitelezésük és átadásuk. Nem számoltak azzal, hogy az épületeket tartósan működtetni kell, fenntartani, s ez a városokat jelentősen megterhelte egyrészt a költségek nagysága, másrészt a megfelelő kihasználtság hiánya, a funkcióvesztés miatt. A programévek jellegükben és nagyságrendjükben is meghaladták a helyi szervező közösségek kapacitását, a programokat nem minden esetben sikerült összefogni, kézben tartani. A kulturális kínálat és kereslet nem mindig felelt meg egymásnak. A lokális közösségek értékrendje, kulturális igénye több tekintetben más volt, mint amit a programévre kidolgozott kulturális kínálat nyújtani tudott. Nem sikerült maradéktalanul bevonni a helyi szereplőket a programokba, illetve aktivizálni őket szakmai, anyagi, szervezési támogató szerepekben. A projektek folyamatosan igénybe vették a városi környezetet, ez azonban bizonyos határon túl már inkább zavarta a lakosságot. Ami a látogatószámokat illeti, Nagyszében 0,8 millió főt, Pécs 0,5 millió főt, Plzen 1,4 millió főt – tehát az első két csoport tagjainál kevesebb – látogatót vonzott az EKF évben. Wroclaw 5,2 millió főt látott vendégül 2016-ban, e kiugró érték mögött azonban véleményünk szerint a rendkívül magas, 86,4 millió eurós programköltségvetés áll.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a *főváros modell* a legalkalmasabb a kulturális megaesemények – például EKF – megrendezésére, hiszen helyben vannak az országos szintű döntéshozók, nemcsak városimázs, hanem országimázs is épül, így a források is bőségesebbek lehetnek. Megfelelő infrastruktúra áll rendelkezésre, a kulturális és kreatív szakemberek jellemzően a nagyvárosokban – még inkább a fővárosokban – vannak jelen nagy számban, s ez magasabb minőségű programok megvalósításához vezet. A *másodlagos központ modell* szerényebb a fővárosihoz képest, de az e csoportba tartozó nagyvárosok még gördülékenyen és sikerrel képesek megvalósítani megaeseményeket. A *regionális központ modell* – illetve átfogóan közepes városok modellje – már csak jelentős problémákkal képes

megvalósítani kulturális megaeseményeket, mivel szűkebbek a forrásaik, és a központi döntéshozó apparátus sokszor érvényesíti közvetlen befolyását. Emellett nem rendelkeznek megfelelő infrastruktúrával, és ezt a hiányt éppen a megaesemény forrásaiból kívánják pótolni, ami viszont a program utáni években terheli meg a várost.

Végül megjegyezhetjük, hogy a városok megbecsülték programévük, illetve a teljes (felkészülési éveket is magában foglaló) programidőszak látogatószámát, melynek átlagos nagysága 2,1 millió fő, a projektévre vonatkozó átlagos látogatótsági érték pedig 1,9 millió fő.

Ami a projektek népszerűsítését illeti, világhosszá vált, hogy az EKF címek kiváló alkalmat jelentettek a városoknak arra, hogy megismertessék magukat más európai városok lakosaival, és ezzel a lehetőséggel éltek is. A hatékonyságról nehéz képet formálni, az azonban elmondható, hogy jelentős mennyiségű, döntően országon belüli reklámkampányt szerveztek, illetve különböző, speciális érdeklődési körökre irányuló kulturális felületeket hoztak létre. Határon kívülre azonban már kevésbé jutott el a tömegrendezvényszerű kulturális programok híre.

Az EKF projektek költségvetései és más paraméterei Kelet-Közép-Európában

Mind a kilenc kelet-közép-európai EKF különböző feltételek között és forráskerekekből valósította meg programját. A projektek finanszírozását a kormányzati politika, a nemzeti kulturális politika, a különböző támogatási rendszerek, az önkormányzati gazdálkodás feltételei éppen úgy befolyásolták, mint az eltérő mértékű szponzoráció és a civil szervezetek forrásszerző képessége. A finanszírozás az infrastrukturális kiadásokra és a programok megvalósítására egyaránt kiterjedt. A tőkekiadások keretében jelentős kulturális beruházásokra került sor a vizsgált városokban, ám ezek költség szerkezetéről nem állnak rendelkezésre részletes adatok. Mindenesetre elmondhatjuk, hogy kiemelkedő funkciójú intézmények jöttek létre, amelyek felélénkítették a központokat, kiterjesztették a városok kulturális kereteit, megnövelték minőségi szerepkörüket. A beruházások forrásszerkezete uniós támogatásokból, a projektfinanszírozásban nagyobb súllyal, mintegy 40-60%-os hányaddal városi forrásokból, illetve kormányzati támogatásból állt össze, utóbbi aránya 15-25% volt.

Az uniós támogatások – melynek esetében meg kell említenünk a Melina Mercouri-díj 1,5 millió eurós összegét – szerény hányadot tettek ki a költségvetésekben, nagyobb részt jelentett a városi és kormányzati hozzájárulás, illetve a szponzoráció is megjelent a források között, igaz nem jelentős, 2-4%-os arányban. A vállalkozói támogatás, a helyi gazdasági szervezetek hozzájárulása alacsonynak tekinthető. A kelet-közép-európai EKF programok költségvetései 13,7 és 86,4 millió euró között mozogtak, ezek az összegek megoszlottak az előkészítő és programévek között, 40% az előkészítő évekre, 60% pedig a programévre jutott. A jegyeladásokból, bérleményekből, promóciókból befolyó egyéb bevételek nem ér-

tek el érdemleges szintet; sőt, jellemző volt, hogy a belépődíjas rendezvények alacsonyabb nézőszámot vonzottak, mint amekkora kapacitással azokat megtervezték.

A vizsgált városok költségvetésének volumeneit és több paraméterét mutatja be a 2. táblázat. Az EKF projekt éve mellett a városok lakosság száma, az EKF projekt iránt érdeklődő látogatók száma, a városokban megvalósított, EKF projekt keretében zajlott beruházások, az azok mögött húzódó költségvetések, valamint a kulturális projektek száma és azok büdzséje látható.

A látogatószám az EKF programok sikerességének indikátora, hiszen azt mutatja meg, mennyire volt ismert és népszerű a város EKF projektje, illetve közvetve arra utal, hogy milyen mértékben vették igénybe a turisták a szolgáltatásokat és mennyit költhettek a városban.

A látogatószámok tekintetében a táblázat szélső értékeinek Pécs és Wroclaw látogatószámai tekinthetők; Pécsre mintegy félmillióan,³ Wroclawba 5,2 millióan látogattak el az EKF projektnek köszönhetően. Kiugró értékkel bír továbbá Maribor 3,1 millió látogatószámmal. A többi kelet-közép-európai EKF címbirtokos város egymáshoz közelítő nagyságrendű látogatószámmal büszkélkedhetnek átlagosan 1,5 millió fővel.

A kulturális projektek száma csak részben fejezi ki a városok teljesítményét, hiszen a számok nem mondanak semmit a projektek tartalmáról, minőségéről. (Ennek elemzése önálló tanulmányt igényelne, jelen tanulmányban csak a kvantitatív adatokra támaszkodunk.)

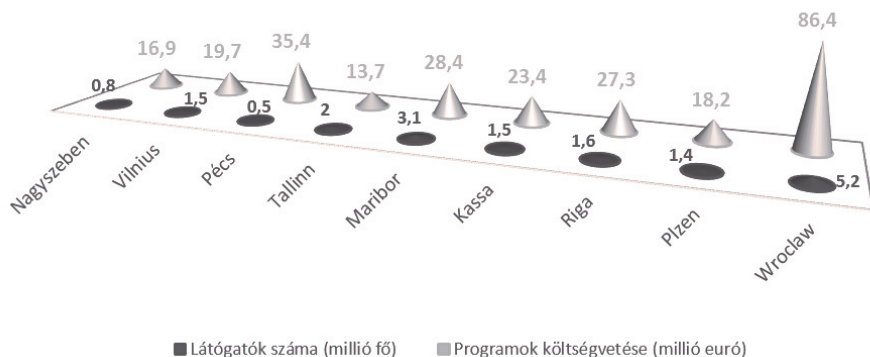
A programok költségvetését vizsgálva három szakaszt különíthetünk el annak eredményeként, hogy az évek előrehaladtával a soron következő EKF címbirtokosok egyre merészebb költségvetéssel álltak elő, a három perióduson belül azonban az egyes városi költségvetések volumene hasonló, ezt mutatja az 1. ábra

2. táblázat: A kelet-közép-európai EKF címbirtokosok paraméterei és projekt-indikátorai
Parameters and project indicators of Central and Eastern European ECoCs

Város	Év	Lakosság szám (fő)	Látogatók száma (millió fő)	Beruházások száma (db)	Beruházások költségvetése (millió euró)	Programok projektek száma (db)	Programok költségvetés (millió euró)
Nagyszében	2007	154 892	0,8	7	137,4	337	16,9
Vilnius	2009	600 000	1,5	7	44,4	1 500	19,7
Pécs	2010	145 666	0,5	4	140,0	650	35,4
Tallinn	2011	400 000	2,0	n.a.	n.a.	251	13,7
Maribor	2012	119 071	3,1	6	143,0	308	28,4
Kassa	2013	240 688	1,5	20	78,0	365	23,4
Riga	2014	700 000	1,6	5	n.a.	488	27,3
Plzen	2015	169 858	1,4	8	48,6	600	18,2
Wroclaw	2016	634 000	5,2	15	n.a.	2 000	86,4

Forrás: Az Európai Bizottság EKF ex-post jelentéseinek adatai alapján saját szerkesztés

1. ábra: A vizsgált városok program-költségvetése és az EFK program látogatóinak száma
The program budgets and the number of visitors during the ECoC project

Forrás: Az Európai Bizottság EKF ex-post jelentéseinek adatai alapján saját szerkesztés

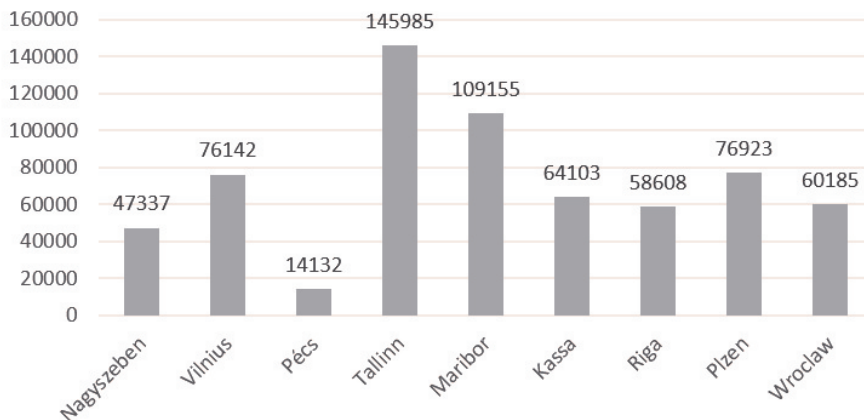
is. Az első szakasz 2007-től 2011-ig terjed (Tallinn az utolsó a sorban). Ebben az időszakban mérsékeltebb költségvetésű EKF projektek valósultak meg, mindegyik város 20 millió euró alatti összeggel gazdálkodott; Pécs kivételt jelent a maga 35,4 millió eurós költségvetésével. A második szakaszban Maribor, Kassa és Riga már merészebb költségvetésekkel indultak neki projektjeiknek, 20 és 30 millió euró közötti összeggel, igaz, Plzent a maga 18,2 millió eurós büdzséjével az első csoportba sorolhatnánk. Végül az utolsó szakaszban egyetlen városaként Wroclaw kiugróan magas összeget költött az EKF programjaira, 86,4 millió eurót. Az 1. ábra bemutatja az EKF programoknak köszönhetően a városokba látogatók számát is.

A 2. ábra azt mutatja be, hogy az egyes városokban 1 millió euró – mint egység – költségvetési összeg hány fő látogatót hozott. A marketing, a kulturális rendezvények költségei, a munkatársak és művészek díjazása mind-mind költséghelyek, a ráfordítás hozadéka közvetetten a látogatók számában jelenik meg. Az így elemzett ár-érték (költség-látogató) arány releváns és valós gazdasági összefüggést tükröz, ugyanakkor hatékonysági számnak is tekinthető, hiszen kiderül, hogy egységnyi ráfordítással a különböző városok milyen eredményt produkáltak. A 2. ábrán látható, hogy Tallinn városa vonzotta a legtöbb látogatót, 1 millió euró befektetés 145 ezer látogatót vonzott, a második helyen pedig Maribor áll.⁴

A költségvetések mögött húzódó forrásokat mutatja a 3. táblázat. Valamennyi EKF projekt finanszírozásában részt vállalt a nemzeti kormányzat, a városok önkormányzata, az Európai Unió, néhol a megyei, régiós és más hivatalos testületek is, emellett származott bevétel a magánszféra szponzorációjából, illetve jegyeladásokból és egyéb bevételi forrásokból. A táblázatból kitűnik, hogy valamennyi EKF program számára a nemzeti kormányzat és a városok saját önkormányzata bocsátotta rendelkezésre a legnagyobb összeget.

2. ábra: A programkölségvetés egységösszegéből (1 millió euró) eredményező látogatószám (fő)
The number of visitors per unit amount (1 million Euro)

Forrás: Az Európai Bizottság EKF ex-post jelentéseinek adatai alapján saját szerkesztés

A bevételi oldal áttekintése után a 4. táblázatban a kiadási oldalt is számba véve – a tőkeberuházásokat nem számítva – megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb költségeket a kulturális programok finanszírozása jelentette. Nagyszeben és Riga esetében nem találtunk részletes kiadási adatokat, a többi város adatai alapján azonban világosan látszik, hogy a kulturális programok mellett a marketingköltség, a személyi és adminisztrációhoz kapcsolódó, illetve működési költségek jelentettek nagyobb kiadási tételeket. Egyedül Pécs számolt be intézményfejlesztési és hálózatépítési költségekről. Az egyéb költségekhez sorolt tételek tartalmáról

3. táblázat: Az EKF projektek forrásmegoszlása (millió euró)

Funding sources of the ECoC projects (million Euro)

EKF	Nemzeti hozzájárulás/ Kulturális Minisztérium	Város önkormányzata	Megye/ Régió/ Valamely hivatalos testület	Európai Unió	Szponzorok/ kulturális és vallási szervezetek	Eladások	Egyéb
Nagyszeben	4,1	8,2	0,5	1,4	2,7	-	-
Vilnius	51,25 ⁵	11,4	-	1,32	0,15	-	-
Pécs	13,69	11,3	-	1,5	0,91	-	7,91 ⁶
Tallinn	4,49	7,57	-	1,5	0,53	0,35	-
Maribor	15,21	11,28	0,08	0,84	0,99	-	-
Kassa	17,4	15	6,9	1,5	1,7	-	59 ⁷
Riga	12,3	12	-	1,7	0,5	0,8	-
Plzen	3,8	8,24	1,8	1,9	1,17	0,52	0,82
Wroclaw	31,7	34,4	0,63	1,89	5,33	10,72	1,78

Forrás: Saját szerkesztés az Európai Bizottság EKF ex-post jelentéseinek adatai alapján

4. táblázat: Az EKF projektek kiadásai (millió euró)
The expenditures of the ECoC projects (million Euro)

EKF	Kulturális programok	Marketing	Adminisztráció/ személyi állomány	Működési költségek	Szervezetfejlesztés, hálózatépítés	Egyé
Nagyzeben	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Vilnius	12,42	4,17	2,89	n.a.	-	0,28
Pécs	14,59	7,64	2,91	2,49	5,66	2,05
Tallinn	6,98	3,56	2,25	0,84	-	0,14
Maribor	21,88	2,53	1,84	2,01	-	0,07
Kassa	14,00	2,00	4,80	n.a.	-	2,60
Riga	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
Plzen	12,38	2,95	2,34	n.a.	-	0,57
Wroclaw	40,98	13,95	7,48	20,29	-	3,65

Forrás: Saját szerkesztés az Európai Bizottság EKF ex-post jelentéseinek adatai alapján

egyik esetben sincs tudomásunk. Kulturális programokra a városok átlagosan 17,6 millió eurót költöttek; Wroclaw után Maribor költötte a legtöbbet, 21,88 millió eurót, a legkevesebbet pedig Tallinn, 6,98 millió eurót.

Kelet-közép-európai tanulságok

2007-től kilenc kelet-közép-európai város vehetett részt az Európai Unió nagyszabású kulturális programjában, az Európa Kulturális Fővárosai projektben, amelynek eredményeként egy éven át ünnepelheték városuk kulturális értékeit. A tanulmány feltáró, összehasonlító elemzéseként vizsgálta e projektek eredményeit és költségvetéseit. Láthattuk, hogy valamennyi kelet-közép-európai EKF címbirtokos városban megvalósítottak infrastrukturális fejlesztéseket, renoválták a történelmi központot, modernizálták a köztereket, új kulturális létesítményeket emeltek, fejlesztették a meglévő intézményeket. Mindemellett a városok a projektvekben milliós nagyságrendben vonzották a látogatókat.

A sikeresség értékelése azonban – a városokat egymás mellé helyezve – összetettebb képet mutat. A kelet-közép-európai EKF címbirtokos városok közül a fővárosok csoportjába tartozó balti városok valósítottak meg sikeres EKF projekteket, mind a látogatószámokat, mind a program levezénylését tekintve. A másodlagos központok már mérsékelttel eredménytelennel büszkélkedhetnek, a regionális központok csoportjába tartozó városok pedig kevesebb látogatót vonzottak, illetve a programokat nem egy probléma terhelte, amelyek az EKF évet követően is tartósak maradtak (lásd az új létesítmények fenntartásának megterhelő költségeit). Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy a kulturális megkezesemények sikerességét alapvetően a városok számára rendelkezésre álló

feltételrendszer határozza meg, amely azonban a városhierarchiában elfoglalt helyüktől függ.

Legfontosabb üzenetként pedig megfogalmazhatjuk, hogy a városoknak akkor érdemes belevágniuk nagyszabású kulturális megaprojektekbe, ha valóban rendelkeznek az ahhoz szükséges feltételrendszerrel. Végül láthattuk, hogy e programokra jelentős forrásokat szántak a szóban forgó városok, az eltérő nagyságú összegek mellett is szerkezeti hasonlóságot mutattak a költségvetések. A programok büdzséjének egységkötségére vetített látogatószámokból pedig kiderült, hogy Tallinn volt a leghatékonyabb a városba vonzott látogatók nagyságrendjét illetően. Kutatásunk évében a vizsgált témakör különösen aktuálissá vált, hiszen zajlott a 2023-as magyar EKF város kiválasztási folyamata. Bízunk benne, hogy vizsgálatunk eredményei az EKF címre a jövőben pályázó városok hasznára válnak, és az általunk levont tanulságok ismeretében tervezhetik pályázatukat. A térségbeli országok a 2033-ig megállapított sorrend szerint a következőképpen viselhetik a címet: Magyarország (2023), Észtország (2024), Szlovénia (2025), Szlovákia (2026), Lettország (2027), Csehország (2028), Lengyelország (2029), Bulgária (2032). Számunkra ezek a jövőbeli kelet-közép-európai EKF városok újabb vizsgálati terepet nyújtanak majd, kiegészítve a már kiválasztott címviselő városokkal: Plovdiv (2019), Fiume (2020), Temesvár (2021), Kaunas (2022), Veszprém (2023).

Jegyzetek

1. Éppen ebből fakadóan az EKF projektek magukban foglalnak ún. felvezető éveket, a programévet megelőző négy-öt évben már voltaképp „ráhangolják” az embereket a kultúrára, igényt teremtenek a kultúra iránt azáltal, hogy folyamatosan és átgondoltan kulturális programokat szerveznek a cím megnyerésének időpontjától kezdve.
2. Ez a tudatos filozófia tetten érhető az államok kulturális politikájában, támogatási-finanszírozási rendszerében.
3. Közelítő, becsült adat. Az Európai Bizottság ex-post értékelése a leglátogatottabb eseményekhez 128 ezer főt kapcsol, emellett Pécs esetében a Központi Statisztikai Hivatalra hivatkozva 124 050 látogatót említ 2010-ben. Ugyanakkor az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Régiók Bizottságának készített jelentésében a látogatottságra vonatkozóan kijelenti, hogy Pécsről nem álltak rendelkezésre látogatottsági adatok. A legtöbb tanulmány szintén nem közöl erre vonatkozó adatot, vagy csak százalékos elmozdulást az előző évekhez képest, ami szintén kb. 130 ezer főt jelöl ki, abszolút adat azonban nem olvasható ki. Ugyanakkor egy hírportál 900 ezer főt is emlegetett ebben a kontextusban. Véleményünk szerint a becsült 500 ezer fő elfogadható középérték, az esetleges eltérés nagyságrendileg nem befolyásolja a végkövetkeztetéseket.
4. Az egységkötségre vetített látogatószám vizsgálata arra is módot ad, hogy lássuk, nem feltétlenül Wrocław a legsikeresebb a látogatókat illetően, hanem Tallinn. Wrocław ugyan jóval több látogatót láthatott vendégül EKF programja idején, egységkötségre vetítve Tallinn megelőzi, 1 millió euróból nagyobb attraktivitást ért el, mint Wrocław.
5. Az összeg az infrastrukturális beruházásokra előirányzott tételt is tartalmazza.
6. Ebből 1,6 millió euró a Nemzeti Kulturális Alap által rendelkezésre bocsátott forrás.
7. Az Európai Strukturális Alapoktól származó forrás.

Irodalom

- 445/2014/EU Határozat az Európa kulturális fővárosai kezdeményezés 2020–2033. évekre szóló uniós fellépésének létrehozásáról és az 1622/2006/EK határozat hatályon kívül helyezéséről. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2014.5.3.
- Balsas, C. J. L. (2004): City centre regeneration in the context of the 2001 European capital of culture in Porto, Portugal. *Local Economy*, 4., 396–410. <http://doi.org/c7fwfr>
- Bianchini, F. (1993): *Urban Cultural Policy in Britain and Europe: Towards Cultural Planning*. Griffith University, Queensland
- Bognár Sz., Kovács L. (2013): „A világ egy városban” Liverpooli EKF tapasztalatok. *Modern Geográfia*, 1., 23–36.
- Boland, P. (2010): „Capital of Culture – you must be having a laugh! Challenging the official rhetoric of Liverpool as the 2008 European cultural capital”. *Social & Cultural Geography*, 7., 627–645. <http://doi.org/dvrcqv>
- Boyle, M., Hughes, G. (1994): The politics of urban entrepreneurialism in Glasgow. *Geoforum*, 4., 453–470. <http://doi.org/c2brtg>
- Connelly, G. (2007): Testing governance – A research agenda for exploring urban tourism competitiveness policy: The case of Liverpool 1980–2000. *Tourism Geographies*, 1., 84–114. <http://doi.org/c8fxqk>
- Enyedi Gy. (2002): A városok kulturális gazdasága. *Földrajzi Értesítő*, 1–2., 19–29.
- European Commission (2009): *Ex-post Evaluation of 2007 & 2008 European Capitals of Culture Final Report*. ECOTEC, Birmingham https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/files/capitals-culture-2007-08-evaluation_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2010): *Ex-post Evaluation of 2009 European Capitals of Culture Final Report*. ECOTEC, Birmingham https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/european-capitals-culture-evaluation-2010_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2011): *Ex-post Evaluation of 2010 European Capitals of Culture*. ECORYS https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/european-capitals-culture-evaluation-2011_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2012): *Ex-post evaluation of 2011 European Capitals of Culture*. ECORYS https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/european-capitals-culture-evaluation-2012_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2013): *Ex-post Evaluation of 2012 European Capitals of Culture*. ECORYS https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/european-capitals-culture-evaluation-2013_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2014): *Ex-post Evaluation of the 2013 European Capitals of Culture*. ECORYS <https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/files/ecoc-2013-full-report.pdf> (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2015): *Ex-post Evaluation of European Capitals of Culture, Final Report*. ECOTEC https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/european-capitals-culture-evaluation-2015_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2016): *Ex-post Evaluation of the 2015 European Capitals of Culture*. EAC-ECOC https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/ecoc-2015-evaluation_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Commission (2017): *Ex-post Evaluation of the 2016 European Capitals of Culture*. EAC-ECOC https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/files/ecoc-2016-evaluation-en_0.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- European Communities (2009): *European Capitals of Culture: The road to success. From 1985 to 2010*. Luxembourg, Luxemburg https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/library/capitals-culture-25-years_en.pdf (Letöltés: 2017. április 11.)
- Hutton, T.A., Evans, G. L. (2009): Creative cities, creative spaces and urban policy. *Urban Studies*, 5–6., 1003–1040. <http://doi.org/frv79g>

- Faragó L. (2011): Az Európa Kulturális Fővárosa program városfejlesztési, városirányítási tanulságai. In: Ágoston Z. (szerk.): *Elemző értékelés Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa program tapasztalatairól*. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 61–74.
- Faragó L. (2012): Urban regeneration in a „city of culture” – The case of Pécs, Hungary. *European Spatial Research and Policy*, 2., 103–120. <http://doi.org/djbd>
- Fekete, D. (2018): Economic Development and Economic Governance Through the Example of the City of Győr. *Deturope*, 1., 97–115. https://www.deturope.eu/img/upload/content_09798623 (Letöltés: 2019. január 15.)
- Fekete D. (2019): A Modern városok program jelentősége a hazai városfejlődésben. *Tér és Társadalom*, 1., 27–43. <http://doi.org/dc25>
- Flew, T. (2012): *The Creative Industries: Culture and Policy*. Sage Publications, London <http://doi.org/djbf>
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York
- García, B. (2004): Cultural policy and urban regeneration in Western European cities: Lessons from experience, prospects for the future. *Local Economy*, 4., 312–326. <http://doi.org/bfdnvn>
- Miller, M. (2009): *Stavanger 2008, European Capital of Culture: Our Story*. Stavanger: Stavanger 2008.
- Oancă, A. (2015): Europe is not elsewhere: The mobilization of an immobile policy in the lobbying by Perm (Russia) for the European Capital of Culture title. *European Urban and Regional Studies*, 2., 176–190. <http://doi.org/djbg>
- O’Callaghan, C., Linehan, D. (2007): Identity, politics & conflict in dockland development in Cork, Ireland: European Capital of Culture 2005. *Cities*, 4., 311–323. <http://doi.org/dgdr7k>
- O’Callaghan, C. (2012): Urban anxieties and creative tensions in the European Capital of Culture 2005: ‘It couldn’t just be about Cork, like’. *International Journal of Cultural Policy*, 2., 185–204. <http://doi.org/dpsgkp>
- Ooi, C.S., Håkanson, L., LaCava, L. (2014): Poetics and politics of the European Capital of Culture project. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148. 420–427. <http://doi.org/djbjh>
- Palmer, R., Richards, G. (2007): *European Cultural Capital Report*. ATLAS, Arnhem
- Palmer-Rae (2004): *European Cities and Capitals of Culture*. Palmer-Rae Associates, Brussels
- Pirisi, G., Stefán, K., Trócsányi, A. (2008): The role of cultural economy in the revival of cities – endowments and changes of the city of Pécs. In: Lóczy, D., Tóth, J., Trócsányi, A. (eds.): *Progress in Geography in the European Capital of Culture 2010*. *Geographia Pannonica Nova* 3. Imedias, Pécs, 11–23.
- Rechnitzer J. (2013): Adalékok Kelet-Közép-Európa térszerkezetének felrajzolásához. *Közép-Európai Közlemények*, 6., 238–250.
- Richards, G., Palmer, R. (2010): *Eventful Cities: Cultural Management and Urban Revitalization*. Butterworth–Heinemann, Amsterdam
- Richards, G., Rotariu, I. (2015): Developing the eventful city in Sibiu, Romania. *International Journal of Tourism Cities*, 2., 89–102. <http://doi.org/djbj>
- Smith, M. K. (2003): *Issues in Cultural Tourism Studies*. Routledge, London
- Ulldemolins, J. R. (2014): Culture and authenticity in urban regeneration processes: Place branding in central Barcelona. *Urban Studies*, 14., 3026–3045. <http://doi.org/f6kwr6>